

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

УДК: 821.163.41(71).09

Маја М. Ћук*

Алфа БК универзитет у Београду

Факултет за стране језике

ИМИГРАНТСКА КЊИЖЕВНОСТ КАО „НАЦИОНАЛНА АЛЕГОРИЈА“ И „ДРУШТВЕНО-СИМБОЛИЧАН ЧИН“

Апстракт: Имигрантска књижевност представља важан део савременог постколонијалног књижевног канона. Писци у дијаспори углавном описују потешкоће имиграната да се уклопе у другачији културолошки образац, као и разлике између старе културе њихове матице и околности у новој домовини и култури. Ослањајући се на тврђења Фредрика Џејмсона да је свака књижевност „национална алегорија“ и „друштвено симболичан чин“, у овом раду се анализира стваралаштво два српска писца у Канади – драма Ненада Јовановића и две кратке приче Небојше Милосављевића. Заједничка карактеристика два поменута уметника и текстова тумачених у овом раду је да протагонисти у њиховим делима не сведоче о проблемима имиграната у вези са новим, страним културним идентитетом. Кроз искуства својих јунака, Јовановић и Милосављевић показују емотивну драму људи у расејању када поново посете своју отаџбину након много година.

Кључне речи: имигрантска књижевност, српска дијаспора, Канада, Ненад Јовановић, Небојша Милосављевић

* maja.cuk@alfa.edu.rs

„Мислио сам на то како ми све недостаје. Ама баш све под небеском капом. А нарочито мој кревет“, речи су главног јунака драме *Округлост* Ненада Јовановића (Јовановић, 2006: 172). Такво размишљање својствено је многим припадницима различитих националности који живе изван својих матица. Како се износи у раду „Идентитет имигранта у Канади у прози Давида Албахарија и Драгомира Ивковића“:

Ивковићеви јунаци се суочавају са различитим искушењима које прате живот у дијаспори. Готово свакога од њих, у потрази за новим идентитетом у непознатој средини, закупљују размишљања као што су, између осталог, колику бригу би требало посветити матерњем језику и култури или како се уклопити у ново и другачије окружење (Ћук, 2009: 204).

Док приче Давида Албахарија и Драгомира Ивковића, анализирани у поменутом раду, говоре о томе како стари идентитет имигранта, односно српско културно наслеђе, утиче на уклапање у нови колективни идентитет и формирање новог личног идентитета, драма *Округлост* Ненада Јовановића и приче „Први пут с оцем у Србију“ и „Странац“ се баве нешто другачијом тематиком и перспективом имиграната. Сва поменута дела, у овом случају имигранских писаца српског порекла, представљају „националне алегорије“ где, како Хоми Баба наводи виђење Фредрика Џејмсона „приповедање индивидуалне приче и индивидуалног искуства мора на крају укључити и комплетну обухватну причу о самом колективитету“ (Баба: 2004, 262).

У делу *Политичко несвесно: приповедање као друштвено симболичан чин*, Фредрик Џејмсон заснива своје теоријске поставке на премиси да свака књижевност „садржи у себи оно што смо назвали „политичко несвесно“, да се свака књижевност мора читати као симболична медитација о судбини заједнице“ (Џејмсон, 1984: 82). Ослањајући се на теоријска виђења Нортропа Фраја, поред извесних концепата Жака Лакана, Луиса Алтисера, Кенета Берка и Пол де Мана, Џејмсон наводи неколико различитих етапа у тумачењу текста. Свако књижевно дело је првенствено „симболичан чин“ (Jameson, 2010: 1942). Извесни детаљи заплета, личности и идеје у књижевним текстовима често представљају алегоричне алузије на извесне историјске личности, друштвене промене или доктрине у извесном раздобљу. Џејмсон тврди да сваки облик писања има идеолошку позадину и циљ да осмисли „измишљена и формална "решења" за нерешиве друштвене противречности“ (Jameson, 2010: 1944). Књижевни ствараоци су се кроз своје креативне импулсе и симболичне обресе у литерарним

формама ослобађали негативних емоција услед личних или колективних драматичних околности. Друга етапа тумачења текста се ослања на концепт „идеологема“ односно разумевање текста као попришта „супротстављених колективних дискурса друштвених класа“ (Jameson, 2010: 1942). На пример, драматична борба између главних ликова у Шекспировим драмама одражава идеолошки конфликт између феудализма и модерних облика управљања. Трећа фаза тумачења књижевног дела се односи на „идеологију форме“, односно „симболичне поруке преношене на нас истовременим постојањем различитих знаковних система који су сами остаци или најаве за начин производње“ (Jameson, 2010: 1942). Кроз поменуте етапе у тумачењу текста Џејмсон истиче колико књижевни јунаци и догађаји у делима обилују згуснутим симболичним значењем и колико одражавају друштвено-политичке и историјске околности на алегоричан начин.

Ако бисмо покушали да објаснимо позицију имигрантске књижевности у односу на Џејмсонова тумачења, могли бисмо да је дефинишемо као симболичан производ и одраз тренутних културолошких дешавања у оквиру којих су се маргинализовани појединци и групе изборили за равноправну улогу у односу на дискурс традиционалних књижевних канона. Различите друштвено-историјске околности су допринеле постојећем културолошком заокрету од двадесетих година прошлог века. Све у свему, захваљујући промени фокуса и приступа у књижевности, данас имамо прилику да се, кроз одређене књижевне текстове, детаљније упознамо са некад запостављеним и нерасветљеним животним аспектима.

У драми *Округлост*, конкретно, протагониста Ненада Јовановића пролази кроз посебну психичку припрему пре него се сретне са својим рођацима и пријатељима у Србији, јер није сигуран да може једноставно поднети промену која им се догодила у току његовог одсуства. Из тог разлога се обраћа агенцији, коју води необичан човек по имену Омни и која се бави психичком припремом имиграната за сусрет са старом културом. Небојша Милосављевић, изводећи сличне закључке као Јовановић, пише о човеку из дијаспоре који долази у Србију, где су се догодиле многобројне промене, у причама *Први пут с оцем у Србију и Странац*.

Док Милосављевић на реалан начин извештава о (не)згодама својих протагониста, у поменутој Јовановићевој драми се преплићу стварност и машта. Омни припрема Вава за сусрете у Србији тако што се трансформише у сваког комшију и рођака којег би овај српски имигрант могао да сусретне и објашњава му унапред проблеме који га муче да Вава не би био шокиран приликом њиховог стварног сусрета. Јовановић кроз ово дело критикује друштвене прилике у Србији

деведесетих година двадесетог века: општу несташицу свих потрепштина, поремећен систем вредности у оквиру кога успевају неписмени криминалци и ратну ситуацију.

Први Вавин сусрет је са остарелом баком, која му саопштава: „Ни брашна немам. Ни киселе воде. Ни уља“ (Јовановић, 2006: 178). Један од следећих сусрета је са комшијом наркоманом Зигијем, за чијег оца се преудала његова мајка. Поменути избачени ђак дрвно-прерађивачке школе има планове да дође у Америку и прослави се сценаријем за филм са Фионом Микс. Његов енглески врви од неправилно употребљених израза: „Don't you go to the bitch?“, „...things going improve when I joint you“, „You know what I meant“, „What did I said?“, I exactly knows“. Зигијев главни савет Вави јесте: „...да би укапирао ствари, да би укапирао механизам овог друштва, мораш нечим да се урадиш“ (Јовановић, 2006: 183).

Могуће да би Вава био у великом искушењу да примени овај принцип након потресног сусрета са комшиницом Јоком чији је син погинуо на ратишту. Она га оптужује да он сноси одговорност за ту чињеницу, јер је побегао у иностранство: „Много ми имамо од твога 'жао'. Како и да не погине, када је фактички сам на бојишту?“ (Јовановић, 2006: 169).

Разговор са рођеном мајком није мање потресан. Опадање моралних вредности се одразило и на њену судбину такође. Некадашња интелектуалка почела је да се облачи као тинејџерка и да негује укус према кичу и шунду што Ваву наводи на закључак: „Јеб'о ти земљу у којој просветни радници и наркомани имају исти укус“ (Јовановић, 2006: 197). Мајчино оправдање за ситуацију у коју је доспела је следеће: „Да би човек задржао инстинкте, то јест – да би задржао на памети своју сродност са зверима, услови живота не смеју бити зверски. Кад јесу такви, човек настоји да угуши све зверско у њему. Па и оно што је добро. Немам ја више мајчинске инстинкте“ (Јовановић, 2006: 200).

Поменуте околности у Јовановићевој књизи подсећају на описе тадашњег стања у Србији у делу Драгана Тодоровића *Књига освете*. Чак и Тодоровићеви одласци код психијатра у Торонту у последњем поглављу, где се као имигрант тешко уклапа у нову средину, подсећају на Вавин одлазак код Омнија. Тодоровић, попут Јовановићевог протагонисте, у једном тренутку почиње да меша јаву и сан. Посматрајући представу у једном циркусу њему почне да се привиђа:

И погледам наоколо и видим све пријатеље и љубави и другове како седе са мном. И тако лебдимо ћутљиви и смешни као метафора. И ветар нас носи, и ту и тамо понеко испадне, неко на Нови Зеланд, неко у Америку, неко у Холандију, неко у Канаду. И онда бели

кловн учини да пада снег, још нежнији од првог. И онда је мртва тишина или није, и чујем само ветар и како неко каже на вавилонском: 'Ми смо ликови чији је аутор умро' (Тодоровић, 2007: 282).

Већина наратора и протагониста у делима српских имигрантских писаца дели сличне тескобе и потресе. Како Владислава Гордић Петковић описује психолошки портрет наратора романа *Мамац* Давида Албахарија:

Ожалошћен над губитком мајке и отаџбине, он брине да ће изгубити и језик, и очајнички се труди да поврати своје губитке у животу и историји кроз књижевност; ипак, иронија је у томе што је он неспособан да створи уметност која би могла да послужи као утеха за историјске и егзистенцијалне губитке (Gordić Petković, 2012: 19).

Милосављевићев протагониста, тј. он сам, пролази кроз слично искуство као Вава и други имигранти у текстовима писаца изван матице. У готово свим делима српских имигрантских писаца се испољава окренутост ка прошлости и традицији, као и специфичностима српског менталитета, што је потпуно различито у односу на канадски културни идентитете. Како се наводи у студији Весне Лопичић: „Срби више воле да живе у прошлости, док Канађани гледају ка будућности, Срби су поносни на своју традицију, Канађани на своја постигнућа, Срби куну и псују, Канађани се извињавају и смеше“ (Лопичић, 2007б: 118).

„Сваки акт имиграције је као претрпљење можданог удара,“ како износи Весна Лопичић (Лопичић, 2007: 7). Имигрант би требало да се асимилује са културом нове домовине и да поново изгради себе у новом друштвеном окружењу, а тај процес није нимало лак. У одређеном тренутку, он(а) се налази у процепу између две различите културе ("Culture's in between" Хоми Бабе), те самим тим уследе и потешкоће при поновном контакту са матичном културом.

Стога, није необично што се у Милосављевићевој причи *Први пут с оцем у Србију* из збирке *Чиоде*, наратор прибојава „додира“ са српским тлом: „Мали инфаркт у грудима и зебња. Колико смо се променили и хоћемо ли се препознати? Моја земља и ја“ (Милосављевић, 2002: 97).

Испоставило се да је његова забринутост била оправдана, јер он једва да може препознати стари крај: „Земунска Горња Варош сада личи на све, само не на ону варош коју сам оставио. Киосци, киосци, па опет киосци, где год се окренеш. Завршени, недокончени, у изградњи, празни, пуни и свакакви, прекрили су сваки слободан кутак (Милосављевић, 2002: 98).

Долазак у центар града га је више онерасположио. Иако је у иностранству доста слушао о бомбардовању и мислио да ће бити припремљен на сусрет са рушевинама, преварио се:

Прво зујање по граду и прво суочавање са оним што је свима још увек у глави. Цаба то што сам снимке разрушених зграда видео стотину пута од прошле године. Сусрет „уживо“ са „Југом“, зградом ЦК, Генералштабом и рушевином у Абердаревој, погађа право у плексус. Слушам приче о томе како је било и како су се држали док је највише грувало. Ћутим, јер немам права на коментар. Само слушам Србију како ћути и лиже ране (Милосављевић, 2002: 98).

Лоша материјална ситуација наводи људе да сатима чекају у реду за јефтине намирнице. Људи који су некада живели безбрижно готово да су „спали на просјачки штап“.

Испред продавнице се отегао ред. Људи чекају млеко. Унутра, додуше, лежи стотине литара оног 'дуготрајног', али на њега нико не обраћа пажњу. Чека се оно јефтине. Умор и досада на лицима. Безнађе и меланхолија. Још један дан у реду. Одједном, поглед ми се сусреће са младом женом којој се за сукњу држи тек проходила девојчица. У делићу секунде враћа ми се филм од пре много година и њене речи док ми прилази након безобразног кашњења: 'Еј, знаш шта сам данас радила? Купала се у млеку, јеботе, баш сам хтела да видим како изгледа. Ма, без вееезе' – каже и смеје се онако како може да се смеје само неко са непуних деветнаест у јулско предвечерје. (Милосављевић, 2002: 99)

Наратор је такође изненађен новим изгледом здања „Политике“. Не може се више слободно ући у хол у коме је некада врвело од људи. „Удишем дубоко добро познати мирис папира и штампарске боје. Добро је. Бар је то остало“ (Милосављевић, 2002: 98).

Некадашње кафане које је посећивао са пријатељима више не одишу веселешћу и опуштеношћу. „Знаш, ми више не седимо као некада. Нема се – каже ми пријатељ“ (Милосављевић, 2002: 100).

Образовани и вредни људи раде за бедне плате. Његов друг као психијатар и његова жена професор раде за 250 некадашњих марака месечно. Са друге стране, други другар, који се повезао са извесним друштвеним и политичким круговима, ужива у кући на Дедињу, два Чирокија и фонтани и даје му савет како се у Србији добро зарађује: „Могоа сам да глумим аполитичног типа и да животарим, али се не исплати“ (Милосављевић, 2002: 100).

Поновна посета Београду и Србији, након неколико година од малопређашње, описује се у причи *Странац*, у збирци прича *Ух, Канада*. Наратор износи коментар на први сусрет са родним градом Крушевцом после неколико година:

Пажљиво се припремам за прву шетњу, јер не знам тачно шта ме чека, али већ после неколико корака прелазим на онај клај-клај ритам са старог корзоа утапајући се лако и природно у окружење заузимајући став доконог и опуштеног шетача коме је све већ одавно познато на уобичајеној рути. Ипак, пажљиво гледам сваки детаљ покушавајући да пронађем шта је то толико другачије што ми бode очи и на крају схватам да сам сведок јединственог урбанистичкг и архитектонског феномена. Наиме, свака соба у граду, сваки пролаз, сваки прозор који гледа на улицу претворени су у локал за продају нечега.

Сигуран сам да је овде отприлике два локала по глави становника и никако не могу да се начудим како сви опстају. (Милосављевић, 2005: 115)

Готово сваки пријатељ са којим је разговарао се бави трговином јер се она, тј. продавање пића и цигарета, највише исплати у Србији.

Услужне делатности, односно нове продавнице и елитни ресторани, цветају и у Београду, који је више прожет оптимизмом у односу на претходну посету, па наратор закључује:

[...] живот, темпо који говори да се град није предао и да жури да што пре заузме место које му је некада припадало, враћају ми осмех на лице јер сам сада потпуно сигуран да је оно најгоре прошло. Људи су енергичнији, види се неки нови елан, а то што кукају како су плате мале, како влада ништа не ваља и како ће ускоро да раде кука и мотика, схватам као део српског фолклора без кога се не може (Милосављевић, 2005: 117).

Поново су, на готово исти начин, оживеле кафане које је наратор у младости посећивао. Кнез Михајлова је као увек украшена шетњом српских лепотица која подсећа на избор за Мис света.

Опуштена атмосфера влада на улицама где један човек без устручавања обавља нужду поред тролејбуса, а на сред раскрснице двоје људи се расправљају и млатарају рукама. Наратор се, услед дужег боравка у Канади, одвикао од српске непосредности и темпераментности, али и даље осећа жељу за припадањем овој

средини. Међутим, у разговору са полицајцем бива бачен у дилему да ли је његово размишљање и патриотизам у реду, с обзиром да више не живи у Србији:

- Гледајте да не направите никакав прекршај, јер као страни држављанин идете код судије за прекршаје по хитном поступку.

- Ја сам и српски држављанин – кажем.

- Господине, ви сте за нас странац.

Па, јест и то што каже. Зна ваљда власт шта сам ја. (Милосављевић, 2005: 119)

Овај пример показује двоструки удес емиграната, који постају странци и у старој домовини.

Поменути српски писци у Канади покушавају кроз своја књижевна дела да оживе и проживе многобројне дилеме и проблеме у животу у расејању и односу матице и дијаспоре. Стога, како у делима Албахарија, Ивковића и Тодоровића, тако и у текстовима Јовановића и Милосављевића, извесне околности представљају „симболичан чин“ кроз који се имигрантски ствараоци ослобађају зебње и нелагодности услед специфичне ситуације у којој се налазе. У процепу између две културе, са једне стране они жале за елементима старог културног идентитета, а са друге стране, не могу у потпуности да се уклопе у нови, другачији културни образац. Сусрет са некадашњом културом и околностима које су, након неколико година и извесних друштвених промена, другачије, посебно је тежак и емотиван, као што се може закључити на основу анализираних дела.

Међутим, овакви „идеолошки конфликти“ и „симболичне поруке“ кроз књижевне текстове не провејавају само кроз стваралаштво српске дијаспоре. Слични мотиви, „алегорије“ и одрази глобализације, акултурације и сличних феномена у англоамеричкој књижевности, појављују се и у делима других имигрантских писаца из Азије, Африке и вропских земаља који представљају важан део савременог постколонијалног књижевног канона.

Литература:

Баба, Хоми К. (2004). *Смештање културе*. Београд: Београдски круг.

Bhabha, Homi K. (2008). Culture's In-Between. In Stuart Hall and Paul du Gay (eds.) *Questions of Cultural Identity*, London: SAGE Publications.

- Gordić Petković Vladislava (2012). *Stories and Restoring: Narrative, Technology and Rituals of Womanhood*. *Филолог: часопис за језик, књижевност и културу*, бр. 6, Бања Лука: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Јовановић, Н. (2006). *Оглед о зиду: драме*. Београд: Фабрика књига.
- Лопичић, В. *Superimposition of Cultural Structures: Mara Between Canada and Serbia*, ELLSSAC, International Conference, English Department, Faculty of Philology, Belgrade, Serbia, 7-9 December 2007.
- Лопичић, В. (2007). *Developing Identities: Essays on Canadian Literature*, Niš: Filozofski fakultet.
- Милосављевић, Н. (2002). *Чиоде*. Торонто: Кишобран.
- Милосављевић, Н. (2005). *Ух, Канада. Приче из обећане земље*. Торонто: PrintMan Inc Toronto.
- Todorović, Dragan. (2007). *The Book of Revenge*. Canada: Vintage Canada.
- Ћук, Маја. (2009). Идентитет имигранта у Канади у прози Давида Албахарија и Драгомира Ивковића, *Речи: часопис за језик, књижевност и културолошке студије*, година 1, бр. 2, Београд: Факултет за стране језике Универзитета „Браћа Карић“.
- Džejmson, Fredrik. (1984). *Političko nesvesno: pripovedanje kao društveno-simboličan čin*, Beograd: Rad.
- Jameson Fredric. (2010). *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. In Leitch Vincent B, Cain William E. (eds.) *The Northon Anthology of Theory and Criticism*.

Маја М. Ћук

IMMIGRANT LITERATURE AS A "NATIONAL ALLEGORY" AND A "SOCIAALLY SYMBOLIC ACT"

Summary: Immigrant literature presents an important element of contemporary postcolonial literary canon. Writers in diaspora mostly depict immigrants' difficulties in adjusting to a different cultural pattern, as well as dissimilarities between the old culture

of their home country and the circumstances in the new land and culture. By relying on theoretical views of Fredrik Jameson, who claims that every literature is a "national allegory" and a "socially symbolic act", this paper analyses creative works of two Serbian writers in Canada – a play by Nenad Jovanović and two short stories by Nebojša Milosavljević. The similarity between the two artists and their texts interpreted in this paper is the fact that protagonists in their works do not show the problems of immigrants related to a new, unlike cultural identity. Through the experience of their characters, Jovanović and Milosavljević illustrate emotional dramas of people in diaspora when they get back to visit their home country after many years.

Key words: immigrant literature, Serbian diaspora, Canada, Nenad Jovanović, Nebojša Milosavljević

Датум пријема: 18.11.2016.

Датум исправки: /

Датум одобрења: 29.11.2016.